

RUSÍNI V ČESKOSLOVENSKÝCH VOJENSKÝCH JEDNOTKÁCH VE FRANCII 1939–1940

ZDENKO MARŠÁLEK

Metodologická poznámka

V říjnu 2014 se v Užhorodě konal mezinárodní seminář *Podkarpatská Rus v letech druhé světové války*,¹ kde autor této studie přednesl příspěvek *Rusíni a Ukrajinci v čs. vojenských jednotkách v zahraničí v letech druhé světové války*, který vycházel z cílů zmíněných seminářů, tedy především představit širšímu auditoriu vybraná témata v obecnějším záběru. Konkrétní problematice zastoupení Rusínů během formování čs. exilového vojska ve Francii v letech 1939/40 se proto věnuje jen zcela okrajově a jsou v něm v tomto ohledu uvedena pouze nejzákladnější souhrnná čísla. Zde předkládaná studie, namísto obecnějšího pohledu, je naopak zaměřena na jedno konkrétní časové období na jednom vybraném teritoriu.² Díky detailnímu vymezení tak lze prezentovat podrobné údaje a jejich rozbor a komentář, současně je ale také možné lépe demonstrovat možnosti metodologického přístupu, který spočívá v představení práce se statistickými údaji v historii, volně inspirovaného metodami *kliometrie*,³ respektive kvantitativní historie (*history by numbers*).⁴ V rámci zvolené metody je

¹ Seminář proběhl v dnech 16. a 17. října 2014, jako druhá část dvoudílného celku, jehož první část se konala v Praze v září téhož roku. Oba semináře organizátorsky zajišťovaly Filozofická fakulta UK v Praze a Katedra středoevropských studií Filozofické fakulty Užhorodské národní univerzity.

² Obě práce, příspěvek v Užhorodu a předkládaná studie, vycházejí z příslušné kapitoly dizertační práce autora: Maršálek, Zdenko: „Česká“, nebo „československá“ armáda? Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945. ÚČD FF UK, Praha 2014 (nepublikováno). Příspěvek z Užhorodu představoval jakési obecnější shrnutí této kapitoly, předkládaná studie naopak zásadní rozpracování jedné její části.

³ Krátce viz např. Iggers, Georg G.: Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě. Praha 2002, s. 49.

⁴ Krátké shrnutí historie využití kvantitativních metod v historickém bádání představil ve vynikající příručce Hudson, Pat: *History by Numbers: An Introduction to Quantitative Approaches*. London 2000. Předkládaná studie metodologicky vychází z přístupu, který autor zvolil v rámci své výše citované dizertační práci.

ovšem nutné předem alespoň zhruba vymezit terminologické otázky a upozornit na obtíže, spojené s pohybem a operacemi ve zvoleném „prostředí“ (v matematickém smyslu slova), zvláště pak nastínit problematiku zjišťování a evidence národnostních charakteristik v meziválečném Československu a v zahraničním odboji za druhé světové války.⁵

Československo po roce 1918 pro účely sčítání obyvatelstva z politických důvodů opustilo původní praxi před- a zalitavské části habsburské monarchie, kdy se při cenzech zjišťovala „obcovací řeč“ (respektive, v uherské části, „mateřská řeč“),⁶ a zavedlo zcela nový pojem „národnost“. Ten byl ovšem nedostatečně až vágně definovaný,⁷ což výsledné údaje získané při jednotlivých sčítáních dosti ovlivnilo. Z metodologických, technických i politických důvodů navíc docházelo k některým krokům, které výpovědní hodnotu získaných výsledků dále snížily.⁸ To se projevilo i v otázce evidence početnosti podkarpatoruského obyvatelstva, když v konečných přehledech byly udávány hodnoty „rusínská“, „ukrajinská“, „podkarpatoruská“ a další zahrnuty do jedné kategorie národnosti „ruské“, čímž mj. došlo i ke smíšení s etnicky ruskými emigranty a exulanty.

Taková byla ovšem praxe civilních úřadů. Československá armáda naproti tomu termín „národnost“ vůbec neznala a po celé meziválečné dvacetiletí v osobních materiálech evidovala kategorii „mateřská řeč“.⁹

⁵ Z důvodů zdůraznění jednotnosti metodologického přístupu je následující odstavec prakticky totožný s textem, uvedeným ve výše zmíněném příspěvku Rusíni a Ukrajinci v čs. vojenských jednotkách v zahraničí v letech druhé světové války.

⁶ Termín „obcovací řeč“ (Umgangssprache) byl poprvé zaveden při sčítání obyvatelstva v roce 1880, a nadále používán při dalších sčítáních v letech 1890, 1900 a 1910. Politickými důsledky rakouských cenžů se mj. zabýval Zeman, Zbyněk: *The Four Austrian Censuses and their Political Consequences*. In: Cornwall, Mark (ed.): *The Last Years of Austria-Hungary: Essays in Political and Military History 1908–1918*. Exeter Studies in History 27. Exeter 1990, s. 31–40.

⁷ K problematice existuje bohatá literatura, shrnutí zásadních otázek lze nalézt mj. in: Boháč, Antonín: *Národnost a sčítání lidu* (K Rádlovu sociologickému rozboru naší národnostní statistiky). Zvláštní otisk z Československého statistického věstníku, čís. 1–2, roč. XI (1930). Praha 1930; Krejčí, Dobroslav: *Má se při našem příštím sčítání lidu zjišťovati národnost nebo řeč mateřská?* Československý statistický věstník I, 1920, s. 275–285; Kučera, Jaroslav: *Politický či přirozený národ: K pojetí národa v československém právním řádu meziválečného období*. Český časopis historický, 2001, č. 3, s. 548–568. Prvořadou studií, v níž autoři bohatě dokumentovali vývoj nazírání na otázku evidence národnosti v meziválečném dvacetiletí, je Bubeník, Jaroslav – Křesťan, Jiří: *Zjišťování národnosti jako problém statistický a politický: zkušenosti ze sčítání lidu za první republiky*. *Paginae historiae* 3, 1995, s. 119–140.

⁸ Ve snaze navýšit počet občanů „československé“ národnosti byly do této skupiny zařazováni mnozí, kteří deklarovali národnost jinou, s vysvětlením, že tyto kategorie jsou jen podmožinami československé národnosti, respektive, že dotyčné osoby lze zahrnout do „československého“ národa. Týkalo se to např. tzv. moravců či tzv. šlonzáků. Osobitým způsobem byla také řešena možnost deklarovat národnost židovskou.

⁹ „Mateřská řeč“ byla zjišťována při odvodu a zapisování do základního materiálu osobní dokumentace každého vojáka, Kmenového listu. Dále byla zjišťována např. konfese dotyčného, nikoliv však „národnost“.

Tento dvojí způsob evidence, civilní a vojenské, se přenesl i do zahraničního odboje, což vedlo k řadě nedorozumění a zkreslení. V archivech, a to zvláště v archivech „civilních“, je přesto možné nalézt dobové přehledy a tabulky, zpracované důstojníky exilové armády, které zachycují „národnostní složení“ jednotek, kde kritérium „národnost“ vystupuje. Vznikly totiž na přání orgánů exilové politické reprezentace (např. Státní rady, vlády, jednotlivých ministerstev, prezidentské kanceláře apod.), které ovšem přirozeně žádaly statistiku „národností“. Tento údaj armádní záznamy neobsahovaly, nicméně příslušní důstojníci prostě převedli údaje z rubriky „mateřská řeč“ (což mimochodem dokazuje, jak dalece byly oba pojmy českou populací podvědomě považovány za totožné); jindy byly tabulky „národností“ tvořeny podle vlastního uvážení a odhadu důstojníků.¹⁰

Je proto nanejvýš důležité, tyto skutečnosti při zkoumání dobových materiálů plně respektovat a rozumět, co daný materiál obsahuje, a čím naopak není. Konkrétní čísla v předkládaném příspěvku vycházejí z údajů o mateřské řeči, kteréžto hodnoty deklarovali jednotliví vojáci při odvodu či prezentaci do čs. zahraničních jednotek.¹¹ Smluvním termínem „Rusíni“ v následující studii označuji osoby, které mají v dobových materiálech evidovanu mateřskou řeč rusínskou a ukrajinskou (bez ohledu na místo narození a domovské příslušnosti), a dále ty osoby, které mají evidovanu mateřskou řeč ruskou a narodily se na území Podkarpatské Rusi či východního Slovenska.¹²

„Rusíni“ v západním odboji

Již Jan Křen ve své práci o československém odboji na Západě zdůraznil téměř naprostou absenci *zakarpatského živlu v československé emigraci*.¹³ Z čelných podkarpatoruských politiků se k československému exilovému hnutí nepřipojil ani jeden, a z významnějších činitelů do emigrace odešli pouze jednotliv-

¹⁰ Pojem „národnost“ lze však objevit i v materiálech, zpracovávaných pro interní potřeby vojenských evidenčních orgánů. Většinou se také jednalo o prostou transkripci údajů z rubrik mateřské řeči, zdá se však, že někdy postupovali důstojníci více „invenčně“, zvláště při hodnocení „národnostní“ příslušnosti osob, které udávaly židovskou konfesi.

¹¹ Ve studii využívám údajů, získaných při zpracování Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek za 2. světové války, která vznikala ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze (dále jen VÚA – VHA Praha) v letech 2005–2013. Dále jen Databáze. Vybrané základní údaje jsou v omezené míře přístupny na internetu: <http://www.vuapraha.cz/Pages/DatabazeVHA/DatabazeLegionaru.aspx>, dostupné k 15. 2. 2015.

¹² Předložené vymezení si pochopitelně nečiní nárok na definiční dokonalost. Naopak, limitů je celá řada. Z níže sledovaných osob se např. dva muži s evidovanou ukrajinskou mateřskou řečí narodili mimo území ČSR (v Polsku), a jejich zařazení mezi „Rusíny“ je jistě sporné. Jednalo se ale o území bývalé rakouské Haliče, a navíc oba měli domovskou příslušnost v ČSR. Tento konkrétní příklad ale dále demonstruje, jak složité je přesné definování vybraných skupin v rámci národnostních a příbuzných kategorií.

¹³ Křen, Jan: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939–1940*. Praha 1969, s. 342.

ci, především Pavel Cibere¹⁴ a Gejza Barany¹⁵. Dosti příznačná byla i absence komunistických zástupců,¹⁶ přestože v meziválečné době byla na Podkarpatské Rusi komunistická strana z celkového pohledu nejsilnější politickou stranou vůbec.¹⁷ Naopak účast prostých Rušínů (a dalších obyvatel Podkarpatské Rusi) byla dosti hojná, zvláště pak v jednotkách, organizovaných na východní frontě, což je všeobecně známá skutečnost. Takřka žádné informace ale zatím historiografie neposkytla o jejich podílu v jednotkách na Západě, tedy ve Francii, v Británii a na Blízkém východě. Jedním z hlavních silů této studie je, alespoň částečně přispět k nápravě tohoto stavu.

Československé vojsko ve Francii

Prvopočátky organizace československého vojska ve Francii lze jistě datovat již k 15. březnu 1939, kdy česko-slovenský vyslanec Štefan Osuský odmítl předat budovu a inventář svého úřadu německým zástupcům, a kdy současně na svém místě zůstal i dosavadní vojenský atašé plk.gšt. Václav Kalina. Zatímco politická jednání o uznání československé exilové reprezentace byla složitá, diskuse o vojenských otázkách se vyvíjely poměrně hladce. Francouzi sice zprvu odmítali

¹⁴ JUDr. Pavel Cibere (1910–1979), právník, novinář, politický a kulturní pracovník; od listopadu 1938 generální sekretář Ústřední karpatoruské národní rady. Po březnu 1939 odešel přes Jugoslávii do Francie. V dubnu 1940 se přihlásil do čs. armády, údajně ze zdravotních důvodů byl ale uznán „služby neschopen“. Navázal úzké kontakty s Čs. národním výborem; pro jeho publicistickou činnost dokonce Maďarsko požádalo francouzské úřady o jeho vydání. V Británii byl jako zástupce Podkarpatských Rušínů kooptován do Státní rady. Prosazoval v zásadě čechoslovakistický směr, ovšem s posílením autonomie. Pop, Ivan: Энциклопедия Подкарпатской Руси. Užhorod 2001, s. 397.

¹⁵ JUDr. Gejza Barany (1903–1943), právník, úředník podkarpatoruské samosprávy (vrchní ministeriální úředník). V červenci 1940 odešel do exilu, kde byl 15. května 1940 v Bělehradě prezentován v čs. zahraničním vojsku. Přes Jugoslávii posléze dorazil na Blízký východ a byl jako záložní poručík přijat do čs. jednotky. Pro potřeby exilových orgánů vypracoval několik zajímavých memorand a zpráv. Zemřel 12. března 1943 v Jeruzalémě. VÚA – VHA Praha, sb. 24, Gejza Barany a Databáze.

¹⁶ Jediným významnějším předválečným komunistickým činitelem v exilu na Západě byl Ivan Petrušćák (1902–1961), vyučený obuvník, komunistický činitel, sekretář a redaktor. Podle instrukcí stranického vedení odešel roku 1939 do Británie. Po napadení SSSR se přihlásil do čs. jednotek, v prosinci 1941 byl však při odvodu uznán jako „služby neschopen“, po čemž byl delegován do Státní rady. Ve svých tehdejších článcích a proslavě propagoval spíše setrvání Podkarpatské Rusi v rámci ČSR, byť s mnoha výhradami. Pop, I.: Энциклопедия Подкарпатской Руси, s. 301–302.

¹⁷ Při volbách v roce 1924 získala KSČ na Podkarpatské Rusi 100 109 hlasů, tedy 39,4 % všech hlasů, nejvíce ze všech zúčastněných stran. Švorc, Peter: Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946. Praha 2007, s. 177. Koncem dvacátých let její vliv poněkud poklesl a ve volbách roku 1929 dosáhli nejvyššího zisku agrárníci s 29,1 % hlasů. Tamtéž, s. 115. KSČ klesla na třetí místo s 15,2 % hlasů. Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý: Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha 2002, s. 253. V roce 1935 se však KSČ znovu dostala na první místo s téměř 26 % všech hlasů. Tamtéž, s. 547; srvn. Pop, I.: Энциклопедия Подкарпатской Руси, s. 215.

vytváření československých oddílů a dobrovolníci, kteří přicházeli z vlasti, museli přechodně nastoupit do francouzské Cizinecké legie, nicméně náčelník francouzského generálního štábu slíbil, že se v případě války osobně zasadí o jejich převedení do budoucích čs. jednotek. Na základě této platformy probíhaly předběžné rozhovory, a v předvečer vypuknutí druhé světové války, 28. srpna 1939, Osuský odeslal francouzskému ministru zahraničí G. Bonnetovi nótu s návrhem zřídit ve Francii samostatnou československou armádu.¹⁸ Již v tomto dokumentu lze nalézt konkrétní zmínku o zapojení Rusínů do čs. odboje. Nóta hovořila o povinné mobilizaci československých státních občanů, kromě nich ovšem navrhovala přijímání dobrovolníků jiného státního občanství *národnosti česko-slovenské a rusínské (nationalité tchéco-slovaque ou ruthéne)*.¹⁹ Mobilizace se měla týkat především krajské obce, která představovala velký potenciál. Krajská obec a její organizace se totiž vedle vyslanectví staly druhým centrem vznikajícího odboje. Koncem třicátých let se ve Francii mělo nacházet 48 937 krajanů, z nichž 47 401 mělo československou státní příslušnost.²⁰ Dalo se předpokládat, že se z jejich řad podaří získat vícero tisíc budoucích vojáků.

Po vypuknutí války francouzská strana splnila své sliby a prakticky okamžitě tak mohly být podniknuty reálné kroky k ustavení vlastních vojenských formací. Na počátku září 1939 francouzská vojenská správa přidělila Čechoslovákům vojenský tábor v Agde v departamentu Hérault na středomořském pobřeží, postavený původně jako improvizovaný internační tábor pro španělské republikány. Do Agde nejprve dorazila malá skupina organizačních a velitelských kádrů z Paříže, a po několika dnech i první transporty budoucích vojáků, především z řad Čechoslováků, sloužících v Cizinecké legii.²¹ Dne 28. září 1939 pak byl ustaven 1. čs. náhradní prapor, první organizovaná jednotka „západního“ odboje.²²

Na konci září 1939 se tak v Agde sešlo celkem 615 mužů.²³ Většinu, celkem

¹⁸ Němeček, Jan – Kuklík, Jan – Nováčková, Helena – Štoviček, Ivan (eds.): Dokumenty československé zahraniční politiky. Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940 (16. březen 1939 – 15. červen 1940). Praha 2002, dokument č. 77, s. 191–195.

¹⁹ Tamtéž, s. 194. Formulace ilustruje vztah vznikajících exilových orgánů k národnostní otázce, když na jedné straně prejudikuje právní kontinuitu státu (povinné odvodí všech státních příslušníků), na druhé straně dobrovolný nábor cizích občanů měl probíhat jen s ohledem na selektivně vybrané příslušníky „státních“ národů.

²⁰ Vaculík, Jaroslav: Češi v cizině 1850–1938. Brno 2007, s. 47. Dosti podrobný rozbor vystěhovalectví do Francie v meziválečném období představil Brouček, Stanislav: Češi ve Francii. In: Češi v cizině 9, 1996, s. 137–154.

²¹ VÚA – VHA Praha, f. Náhradní těleso – Velká Británie (dále jen NT – VB), inv. č. 1, kart. 1, Kronika Náhradního tělesa, I. díl, s. 4–6.

²² Tamtéž, s. 7.

²³ VÚA – VHA Praha, f. NT – VB, inv. č. 164, kart. 50, Číselný přehled čs. zahraniční armády za roky 1939–1940. Sestavení dle zemí. Statistika národnostní. Tento a další přehledy, nacházející se ve stejné složce, představují prvořadý materiál pro studium vývoje personálního stavu čs. jednotek ve Francii i vývoje jejich vnitřního složení. Na tehdejší dobu dokonale vpracované statistické tabulky byly vytvořeny na počátku roku 1941 důstojníky Náhradního tělesa. Jejich výpovědní hodnota je i po více než osmdesáti letech jedinečná, a je proto s podi-

538 osob, tvořili dobrovolníci, kteří opustili území republiky po 15. březnu 1939, s motivací k aktivnímu boji proti okupantům. Šlo o kádr odhodlaný a dychtivý boje, který se stal základem pro další budování československých jednotek.

Brzy poté, 2. října 1939, vyslanec Osuský podepsal s francouzskými orgány dohodu o obnovení čs. armády ve Francii;²⁴ vznik československého vojska ovšem nešel ruku v ruce s vývojem politickým. Čs. exilová reprezentace žádala o uznání ve formě exilové (byť alespoň prozatímní) vlády, Francouzi ani Britové však za konkrétních okolností nebyli ochotni takový stav potvrdit. Politická dohoda byla proto uzavřena až mnohem později: namísto vlády se dne 17. října 1939 ustavil Československý národní výbor, jednání o jeho oficiálním uznání ze strany francouzské a britské vlády však přesto trvalo ještě celý měsíc, respektive dva: Francouzi výbor uznali 17. listopadu, Britové pak 20. prosince 1939.²⁵ Časové zdržení mělo přímý vliv i na vojenské otázky, neboť vojenská dohoda sice počítala s masovou mobilizací čs. občanů, právo k jejímu vyhlášení ale měl jen vrcholný politický orgán – kterým se stal právě až Čs. národní výbor.²⁶ Mobilizace se měla týkat československých občanů, za které byli považováni obyvatelé území ČSR v předmnichovských hranicích.²⁷ Příslušný rozkaz²⁸ specifikoval věkové rozmezí, a sice poměrně široce: povinně se měli hlásit všichni muži ve věku 18–50 let, dobrovolně pak až do 55 let věku. Následovaly

vem, že je historici dosud prakticky nevyužívali. Co se týče relevance údajů, tabulky byly oficiálně členěny podle „národnosti“, skutečným kritériem ale byla mateřská řeč („národnost“ tehdy čs. armáda neevidovala). Je ovšem otázkou, zda někdy nedošlo k odlišné národnostní identifikaci (viz pozn. 10).

²⁴ Znění této zásadní dohody v českém překladu publikovali již Brod, Toma – Čejka, Eduard: Na západní frontě. Historie československých vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války. Praha 1965, s. 544–546. Francouzské znění viz Němeček, J. a kol.: Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, dokument č. 110, s. 241–245.

²⁵ Kuklík, Jan: Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940. Praha 1996, s. 39–41.

²⁶ Francie vyšla československé straně dalekosáhle vstříc, když umožnila a svými mocenskými prostředky i aktivně podpořila nucenou mobilizaci, a nikoliv pouze dobrovolné odvody. Je třeba zdůraznit, že k podobnému kroku se v pozdějších letech války neodhodlaly ani britské, ani sovětské orgány – další nucená mobilizace mohla proběhnout až na osvobozených územích východního Slovenska od ledna 1945.

²⁷ Kompetence k povolávání v rámci nucené mobilizace byly dohodnuty během jednání s francouzskou stranou. Zatímco v případě obyvatel území, odtržených v důsledku Mnichovské dohody, tedy pohraničních oblastí českých zemí, dala francouzská vláda čs. orgánům naprosto volnou ruku, podstatnou výjimku představovali obyvatelé území, odtržených po Vídeňské arbitráži. V jejich případě Francouzi požadovali zásadu dobrovolnosti. Němeček, J. a kol.: Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, dokument č. 197, s. 386–387. Jedním hlavních důvodů tohoto omezení byl ohled na tehdy ještě neutrální a v celkových strategických úvahách spojenců významné Maďarsko. Srvn. Kuklík, J.: Vznik Československého národního výboru, s. 28–29.

²⁸ VÚA – VHA Praha, f. Čs. Vojenské jednotky ve Francii, inv. č. 62, kart. 6, Mobilizační rozkaz – všeobecná mobilisace z 17. 11. 1939; tamtéž, f. Čs. vojenská správa ve Francii, inv. č. 58, sign. CII/1b, kart. 6.

konkrétní směrnice,²⁹ včetně určení dat a míst, kdy a kde měly působit jednotlivé odvodní komise. Mobilizace byla vyhlášena ještě v den uznání výboru, samotné odvodny ale proběhly mezi 7. a 21. prosincem. V průběhu prosince 1939 pak odvodními středisky prošlo 8174 mužů.³⁰ Jen málokteří vojáci ale odcházeli z odvodních místností přímo k jednotkám. Většinou byli propuštěni domů, kde si měli zařídit vše potřebné, rozloučit se s rodinami a především v klidu strávit vánoční svátky. Nastoupit službu pak měli až v den, který jim vojenská správa určila, ponejvíce v lednu 1940. Mobilizace přinesla zásadní početní nárůst vojska: na konci roku 1939 čs. jednotky podle oficiálních údajů čítaly 3945 vojáků,³¹ v samotném lednu 1940 však nastoupilo 4217 mužů,³² a do konce února, kdy skončila hlavní vlna nástupu mobilizovaných vojáků, už ve vojsku dohromady sloužilo na 8728 mužů.³³ Výsledky mobilizace byly úctyhodné, přesto neodpovídaly představám a přáním organizátorů, zvláště když zcela zklamaly naděje, vkládané do nábory Čechoslováků v Americe a na Balkáně.³⁴ I v následujících měsících sice neustále přicházeli další dobrovolníci a dodatečně povolání krajané, celková početnost vojska ve Francii ale podle oficiálních materiálů dosáhla pouhých 11 405 osob – což nestačilo na zformování původně uvažované pěší divize a posílení zamýšlených leteckých jednotek. V květnu a červnu 1940 proto muselo dojít k drastickým redukčním organizační struktury – v rámci pozemních sil měla být organizována pouze „lehká“ divize o 10 000 mužích.³⁵ Do frontových bojů se zapojila jen část, tzv. divizní pěchota, jelikož rychlý spád událostí nedovolil dokončení výcviku a plánované soustředění celého svazku. Po francouzské kapitulaci část vojáků zůstala ve Francii, a přibližně dvě pětiny evakuovaly do Británie, kde vojáci chtěli nadále pokračovat v boji.

„Rusíni“ v čs. jednotkách

V letech druhé světové války se do československého odboje v zahraničí zapojili i mnozí Rusíni a Ukrajinci (a také obyvatelé Podkarpatské Rusi, kteří se hlásili k jiným národnostem či jiné mateřské řeči). Bojovali prakticky všude,

²⁹ Tamtéž, inv. č. 55, Směrnice Čs. vojenské správy pro provedení mobilizace. Paříž, 17. 11. 1939.

³⁰ Spočteno na základě srovnání údajů z VÚA – VHA Praha, f. NT – VB, inv. č. 6, odvodní protokoly a Databáze.

³¹ Součet proveden podle VÚA – VHA Praha, f. NT – VB, inv. č. 164, kart. 50, Číselný přehled čs. zahraniční armády za roky 1939–1940. Sestavení dle zemí. Statistika národnostní.

³² Tamtéž, Číselný přehled měsíčního přírůstku branců do čs. zahraniční armády za roky 1939–1940.

³³ Tamtéž.

³⁴ Viz Kuklík, Jan – Němeček, Jan – Nováčková, Helena – Štoviček, Ivan: Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940. Příloha. Zápisy ze zasedání Československého národního výboru 1939–1940. Praha 1999, dokument č. 54, Záznam o schůzi Národního výboru československého dne 25. dubna 1940, s. 302.

³⁵ Svoboda, Gustav: 1. československá divize ve Francii (1939–1940). Praha 2010, s. 101–117.

kde se čs. jednotky formovaly – v Polsku, ve Francii, Británii, na Blízkém východě i v Sovětském svazu. Zatímco na východní frontě se „Rusíni“ stali jedním z nejpodstatnějších rekrutačních zdrojů čs. jednotek, na Západě tomu bylo přesně naopak – ve Francii, v Británii i na Středním východě představovali jen početně zanedbatelné procento. Tak ohromný nepoměr neměl u žádné jiné národnostní skupiny obdobu, a „Rusíni“ proto v historii čs. jednotek za druhé světové války představují zajímavý fenomén. Cílem této studie je přinést podstatný příspěvek k otázce jejich zapojení do čs. vojenského odboje ve Francii v období od září 1939 do června 1940.

Dobové oficiální statistické zpracování čs. vojenských orgánů vykazovalo celkem 137 „Rusínů“, kteří ve Francii sloužili u čs. jednotek. Z toho 32 mělo dorazit z území Slovenska a Podkarpatské Rusi (tedy přímo z vlasti), 100 z území francouzského impéria a z Belgie (jednalo se tudíž hlavně o krajany a o muže, kteří do zahraničí odjeli za dlouhodobou prací) a pět z území impéria britského.³⁶ Excerpce z výše zmíněné elektronické *Databáze*, v níž jsou zapracovány osobní údaje vojáků, ale vykazovala poněkud odlišné počty.³⁷ Rozdíl vznikl především z toho důvodu, že dobová statistika mezi vojáky „rusínské“ mateřské řeči započítávala i některé etnické Rusy.³⁸ S vědomím tohoto limitu lze následující přehledy, které vycházejí ze záznamů v *Databázi*, možné považovat za prakticky shodné s dobovými statistikami, oproti kterým jsou navíc plně zpětně ověřitelné.

Z hlediska sledování účasti „Rusínů“ v československém zahraničním odboji je významné, že první z nich se nacházeli již ve výše zmíněné základní, „kádrové“ skupině, prezentované v Agde do konce září 1939: podle oficiálních údajů mělo z celkem 615 mužů devět evidováno ruskou nebo rusínskou mateřskou řeč.³⁹

Další „Rusíni“ byli v odvodních kancelářích registrováni ještě před účinností vyhlášené mobilizace, tak i v jejím průběhu, ale také v následujících měsících. Šlo jednak o dobrovolníky, kteří prchali z vlasti (převážně z Podkarpatské Rusi a východního Slovenska, které okupovalo Maďarsko), jednak o krajany z Francie. Osobitou cestu do odboje mělo pět mužů židovského původu, kteří zprvu

³⁶ VÚA – VHA Praha, f. VB – NT, inv. č. 164, kart. 50, Číselný přehled čs. zahraniční armády za roky 1939–1940. Sestavení dle zemí. Statistika národnostní.

³⁷ Podle *Databáze* mělo sloužit celkem 120 osob, které odpovídaly výše definovanému pojmu „Rusíni“.

³⁸ Dalším důvodem rozdílů mohla být odlišná interpretace „národnosti“ na základě údajů o židovské konfesi, jak bylo popsáno v pozn. 10).

³⁹ VÚA – VHA Praha, f. NT – VB, inv. č. 164, kart. 50, Číselný přehled čs. zahraniční armády za roky 1939–1940. Sestavení dle zemí. Statistika národnostní. Kromě jediného krajana všichni uprchli z území ČSR přes Polsko a prošli nucenou službou v Cizinecké legii. V *Databázi* se podařilo dohledat zmíněného krajana a šest uprchlíků z vlasti. Rozdíl dvou osob jde asi na vrub některým dobrovolníkům, kteří pocházeli z Podkarpatské Rusi a byli v dobových statistikách zaneseni jako „Rusíni“, v odvodních protokolech ale mají zapsáno jinou mateřskou řeč.

uprchli do Palestiny, kde se, podobně jako jiní židé, přihlásili do čs. vojska. V listopadu 1939 a lednu 1940 pak byli v rámci dvou tzv. „palestinských transportů“ přes Bejrút odesláni do Marseille. Pro ilustraci množství cest, jakými se „Rusíni“ dostávali do československého zahraničního odboje, je také třeba připomenout šest z nich, kteří se v prosinci 1939 přihlásili během odvodů v internačním táboře Gurs, zřízeném pro bývalé příslušníky mezinárodních brigád bojujících ve Španělsku.⁴⁰ Jeden z nich nebyl přijat pro následky zranění ze Španělska, zbylí pak byli v prosinci 1939 a lednu 1940 zařazeni do služby.⁴¹ Prvním interbrigadistou rusínské mateřské řeči, který se přihlásil a oblékl čs. uniformu, však byl Jankel Pikkell (B-464, Vonihovo, o. Ťáčovo), jenž se přihlásil již 24. září 1939 v Paříži a 14. prosince nastoupil službu v Agde.⁴² Výsledný stav, jak jej lze rekonstruovat podle údajů v *Databázi*, vyhlížel následovně:

Tabulka 1

„Rusíni“, kteří prošli odvodním (prezentačním) řízením u čs. vojska ve Francii v letech 1939–1940

evidovaná mateřská řeč	počet	z toho židovské konfese	z toho sloužilo	z toho židovské konfese
rusínská	247*	46	110	35
ukrajinská	9**	3	5	2
ruská	14***	1	5	1
celkem	270	50	120	38

* 3 muži současně udávali řeč slovenskou, 2 ukrajinskou, 1 židovskou

** 1 muž současně udával řeč maďarskou

*** 1 muž současně udával řeč maďarskou

Kromě uvedených osob sloužil u čs. jednotek ve Francii ještě M. Majerovič, jenž byl odveden v Británii a do Francie dorazil dne 12. května 1940.

⁴⁰ K odvodům v táboře Gurs viz Friedl, Jiří: „Španěláci“ z tábora Gurs (ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939–40). *Historie a vojenství*, 2000, č. 4, s. 806–827.

⁴¹ *Databáze*. Jednalo se o Šalamona Ickoviče (K-147, Krivé, o. Ťáčovo), Salomona Habermana (K-230, Velký Berezný), Petera Hajka (K-233, Drahobratovo, o. Mukačevo), Juraje Loviče (K-269, Uliče, o. Snina) a Petera Pliška (K-341, Velká Polana, o. Snina). Nepřijat zůstal Mikuláš Uram (K-348, Habura, o. Medzilaborce), který byl klasifikován jako „neschopen“ z důvodu válečného zranění ze Španělska (ztráta prstů levé ruky). Vzhledem k ochraně osobních údajů neuvádím u těchto a dalších osob jejich data narození a jen zcela výjimečně údaje o mateřské řeči a konfesi. Namísto nich jsou osoby určeny pomocí tzv. osobního čísla, které jim bylo přiděleno při odvodním řízení a které během jejich základní služby fungovalo jako jejich základní identifikátor. Pro představu teritoriálního rozvrstvení uvádím i místo narození (v pravopisné podobě uvedené in: *Statistický lexikon obcí v Republice československé. I. – III. Praha 1934–1936*).

⁴² *Databáze*. Zdaleka ne všichni interbrigadisté se do čs. armády dostali až díky náboru v internačním táboře Gurs. Mnohým interbrigadistům se během roku 1939 různými způsoby podařilo internační tábory opustit, a poté se čs. exilovým orgánům hlásili v místě svého pobytu.

Největší část „Rusínů“ prošla odvodními středisky do konce roku 1939 (přestože mnozí z nich službu fakticky nastoupili až později). Jejich přehled podává další tabulka:

Tabulka 2

„Rusíni“, kteří prošli odvodním (prezentačním) řízením u čs. vojska ve Francii do konce roku 1939 (podle Databáze)

rekrutační zdroj	dobrovolníci z území ČSR	interbrigadisté	„palestinský transport“	krajané ve Francii	celkem
počet	10	7	4	212	233
z nich sloužilo	10	6	4	66	86

Rusínští krajané ve vojsku jako sonda do složení rusínské krajauské obce ve Francii

Jak je z tabulky patrné, zdaleka nejpočetnějším zdrojem se stali krajané.⁴³ Prvního „Rusína“ z řad krajauské komunity lze nalézt již v základní skupině 615 vojáků, prezentovaných v Agde v září 1939,⁴⁴ další se dobrovolně hlásili v následujících měsících. Zdaleka největší počet (166 mužů) se jich ale před československé odvodní komise dostal až v souvislosti s mobilizací, tedy v prosinci 1939. Podle údajů, obsažených v *Databázi*, prošlo do konce roku 1939 odvodními komisemi 212 „Rusínů“ z řad krajauské komunity.

Tuto skupinu – „Rusíny“ z krajauské komunity, kteří byli registrováni do konce roku 1939 – jsem se rozhodl využít jako reprezentativní vzorek, jehož rozbor se může stát cenným příspěvkem ke zkoumání rusínské, a obecněji vzato, i československé krajauské komunity v meziválečné Francii. Díky množství osobních údajů, excerpovaných z osobních materiálů lze sledovat věkovou strukturu, sociální, profesní a teritoriální rozvrstvení, zdravotní stav a konfesní příslušnost, ale také specifické vojenské ukazatele: od fyzické způsobilosti až po odhady bojových zdatností a „odbojové motivace“.

Již samotné místo, kde se dotyční podrobili odvodu, může – byť samozřejmě pouze orientačně – naznačit **teritoriální rozvrstvení** rusínských krajanů ve Francii: Z 212 osob se 41 mužů registrovalo u odvodních komisí v Paříži, 27 ve Štrasburku a okolí a 37 v okolí Lille, nejvíce, až 72, ale v jižní Francii (viz graf č. 1 v obrazové příloze).

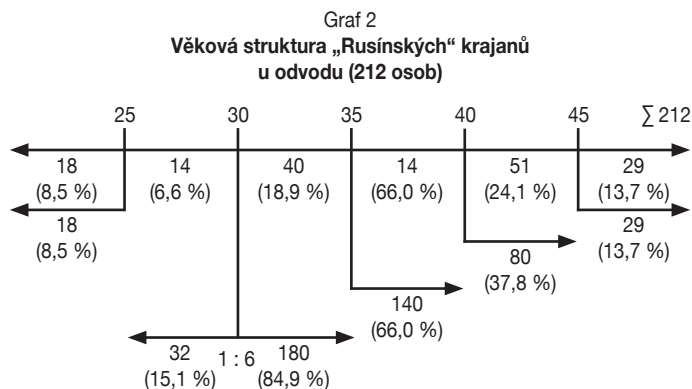
⁴³ Vzhledem k individualitě jednotlivých lidských osudů je těžké jednoznačně určit, kdo patřil ke „krajauské komunitě“, a koho bychom naopak měli považovat za exulanta-dobrovolníka. Československá vojenská správa ve Francii považovala za „dobrovolníka z vlasti“ osobu, která opustila území ČSR až po 15. březnu 1939, a tohoto hlediska se přidržím i v předkládané studii.

⁴⁴ Zemědělský dělník Michal Makar (J-792) z Volového.

Jednou z nejpodstatnějších otázek je **profesní struktura**, tedy, jakou práci rusínští krajané ve Francii našli. Dělnickou profesi jich při odvodu uvádělo 37, v zemědělství (jako zemědělství dělníci nebo rolníci) se jich živilo 22. Zdaleka nejpočetnějším, dokonce dominantním zaměstnáním se však stal horník: v dolech pracovalo 111, tedy více než polovina mužů! Jde o jistě podstatný údaj s vysokou výpovědní hodnotou, kterou ještě umocňuje získané teritoriální rozdělení: v Lille se z tamního černouhelného revíru hlásilo 30 „Rusínů“, ve Štrasburku dalších 10, ale nejvíce, 62 horníků, se hlásilo na jihu Francie, u odvodní komise, působící v Marseille, Nimes, Lyonu, Nice a Clermont-Ferrand. Kromě banálního zjištění, že šlo o tradiční hornické regiony,⁴⁵ je podstatnějším ukazatelem, že ve všech třech centrech představovali horníci naprostou většinu místní „rusínské“ části krajaňské obce.⁴⁶

Naopak Paříž se stala centrem živnostníků a svobodných povolání. Kromě zkoumání profese ovšem v případě Paříže vystupuje ještě jeden aspekt: ze všech 212 sledovaných „rusínských“ krajanů se jich 26 hlásilo k **židovské konfesi**, z nich ale polovina právě v Paříži. Židé všeobecně vykazovali pestrou škálu povolání: bylo mezi nimi pět obchodníků, čtyři obuvníci, dva řezníci a tři krejčí, dále kloboučník, kožešník, lékař, zubní technik, hodinář, ale také číšník a dva truhláři. „Průnik“ rusínské mateřské řeči a židovské konfese signalizuje i další problém: v daných reáliích (jak dobových za druhé světové války, tak situace na Podkarpatské Rusi) se židovská konfese (resp. židovský původ), stával podstatnějším ukazatelem než údaj o mateřské řeči.

Věkovou strukturu zachycené skupiny samozřejmě ovlivnily podmínky mobilizace, i tak lze ale sledovat vysoký věkový průměr krajanů: z 212 mužů bylo jen 32 mladších třiceti let, přičemž ideálního vojenského věku (do 25 let) dosahovalo jen 18 z nich. Situaci zachycuje následující osový graf:



⁴⁵ V jižní Francii se jednalo zvláště o černouhelný revír v okolí města Le Grand Combé v departamentu Gard.

⁴⁶ Například v Lille prošlo odvodem 37 „Rusínů“, z nichž 30 pracovalo jako horníci, šest jako dělníci a jeden jako řidič. Stejně tak v jižní Francii: ze 72 mužů bylo 62 horníků. Databáze.

Jak je vidět, nejpočetnější podskupinu představoval interval mezi 35 a 40 lety, následovaný ještě starší podskupinou. Teprve na třetím místě se objevila podskupina věkového rozmezí mezi 30 a 35 lety, která již byla z hlediska vojenského trochu přijatelnější. Výsledný stav se z pohledu vojenských orgánů musel zdát tristní: pouhá sedmina odváděných krajanů byla mladších 30 let, a plně dvě třetiny byly starší než 35 let.

Graf věkové struktury nepřímou, ale jasně odráží **historii** krajské komunity: nejvíce Rusínů odešlo do Francie ve dvacátých letech, tito muži ale v roce 1940 byli již poměrně staří, zatímco jejich děti, narozené již ve Francii, až na výjimky ještě nedorostly odvodnímu věku.⁴⁷

Rozbor údajů mimo jiné ilustruje jejich vzájemnou provázanost a podmíněnost. Lze například sledovat, jak se vysoká věková struktura v kombinaci s nejtvrďšími, fyzicky velice náročnými zaměstnáními podepsala na zhoršeném **zdravotním stavu** rusínských krajanů. Celkem 12 jich bylo u odvodu klasifikováno „služby neschopen“ („C“), dalších 29 pak „zatím neschopen“ („ZC“). Odvodem tedy neprošel každý pátý z rusínských krajanů.⁴⁸ Podíl „neschopných“ poměrně výrazně převýšil průměr v rámci celého vojska.⁴⁹

Vysoký počet služby neschopných měl přirozeně negativní vliv na tzv. **výtěžnost odvodů**, která vojenskou správu pochopitelně zajímala nejvíce. Ani úspěšné absolvování odvodní procedury automaticky neznamenalo nástup dotyčného k jednotce. Podle znění francouzsko-československé dohody měly francouzské orgány právo reklamovat osoby nutné pro udržení válečné ekonomiky, především pak pracovníky zbrojních podniků.⁵⁰ Kromě dělníků ve zbrojovkách se jednalo například o gumaře, skláře a obuvníky; nejvíce reklamovaných ale patřilo k hornické profesi.

Ze všech 212 sledovaných „Rusínů“, kteří prošli odvodem, nakonec službu v čs. vojsku ve Francii nastoupilo jen 66, tedy pouhých 31 % (!). Zatímco u krajské obce jako celku se „výtěžnost“ odvodů pohybovala kolem (velmi nízkých)

⁴⁷ Zjištěné údaje potvrzují představují konkrétní podobu obecných trendů ve vystěhovalectví do Francie. V hutné formě jsou výtečně zachyceny in: Brouček, S.: Češi ve Francii. Srovnej také též: Ke způsobu najímání pracovní síly pro zemědělství a k sociálnímu postavení přistěhovalců z ČSR v době hospodářské krize ve Francii. In: Češi v cizině 1, 1986, s. .

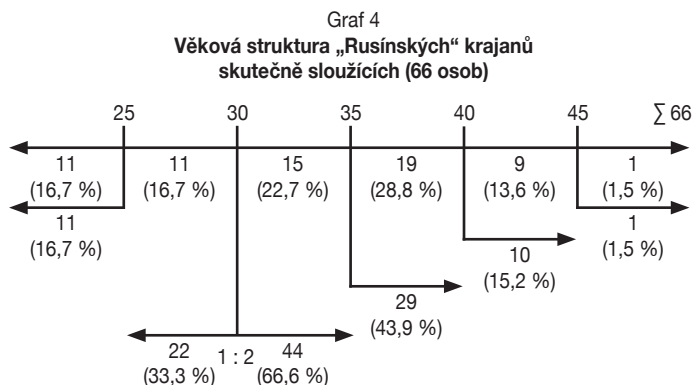
⁴⁸ Je ovšem nutné zmínit, že jedním z důvodů pro „zatímní neschopnost“ byl i vysoký počet dětí. Podle francouzských zákonů nemusel službu nastoupit, kdo měl čtyři a více nezaopatřených dětí. Většina případů ale klasifikace „C“ a „ZC“ spočívala ve špatném zdravotním stavu odvedenců. Mezi nejčastějšími důvody lze nalézt jak „celkovou tělesnou slabost“ či plicní potíže, ale také (v porovnání s příslušníky jiných národností) překvapivě mnoho mužů s následky různých úrazů. Databáze.

⁴⁹ Z 15 123 osob, které v roce 1939 prošly odvodními středisky ve Francii, bylo 2290 klasifikováno jako „C“ nebo „ZC“, tedy 15 %, což byla sama o sobě dosti vysoká hodnota. Databáze.

⁵⁰ Bod c) II. oddílu dohody z 2. října 1939 stanovil: Francouzská vláda je oprávněna zadržet povolane československé příslušníky v jejich dosavadních zaměstnáních. Brod, T. – Čejka, E.: Na západní frontě, s. 544.

50 %, ⁵¹ rusínská část dosahovala ještě horších výsledků. Důvodem byl jednak zdravotní stav, především ale profesní skladba: jak již bylo řečeno, více než polovinu rusínských krajanů představovali horníci – ze 111 rusínských horníků však uniformu čs. vojáka obléklo jen devět (viz graf č. 3 v obrazové příloze).⁵²

Množina „vojáků ve službě“ se ve výsledku podstatně lišila od složení původní skupiny všech, kteří prošli odvodem. Rozdíl ve zdravotním stavu je samozřejmý, zcela odlišná ale byla například i věková struktura:



Z grafu vyplývá značný rozdíl ve „výtežnosti“ u jednotlivých věkových podskupin, charakterizovaných již výše v Grafu 2. Zatímco u všech odváděných krajanů byl poměr „mladších 30 let“ vůči starším vyjádřen hodnotou 1 : 6, u krajanů, kteří skutečně nastoupili službu, tento poměr činil 1 : 2 – vojenské správě se tedy podařilo vybrat z přihlášených mužů věkově přijatelnější část. Zcela charakteristické jsou v tomto ohledu rozdíly v poměrech mezi „všemi“ a „skutečně sloužícími“ u dílčích věkových podskupin, nicméně výsledný stav, kdy pouze každý třetí sloužící krajan byl mladší 30 let, měl do optima velmi daleko.

Pro zkoumání složení krajanové komunity je ale možné použít i opačnou perspektivu a podrobit základnímu rozboru skupinu těch **krajanů, kteří ve vojsku nakonec nesloužili**. Z celkem 146 mužů obdrželo 41 osob zdravotní klasifikaci „C“ nebo „ZC“. Více než polovina mužů (75) byla starších 40 let a naopak pouze osm mělo méně než 30 let. Ze 146 mužů, kteří k vojsku nenastoupili, bylo

⁵¹ Maršálek, Z.: „Česká“, nebo „československá“ armáda?, s. 152 a Databáze.

⁵² Jeden z nich musel být z důvodu zhoršení zdravotního stavu superarbitrován a 16. května 1940 propuštěn jako „zatím neschopen“. Tři z oněch horníků, které reklamovaly francouzské orgány, nicméně neváhali splnit svoji občanskou povinnost ještě o několik let později, když se po osvobození Francie opět přihlásili do čs. armády a stihli ještě nejen nastoupit službu u náhradního tělesa v Británii, ale dokonce i odjet k čs. brigádě u Dunkerque. Databáze.

99 horníků. Z výčtu tedy vyplývají tři hlavní důvody, proč rusínští krajané nenastoupili vojenskou službu: na prvním a druhém místě stály především zdravotní stav a reklamace pro válečné hospodářství, zatímco vysoký věk se zdá být spíše doprovodným jevem. V každém případě lze sledovat značnou míru vzájemného průniku všech tří aspektů. Například, dvě třetiny „neschopných“ (28 z 41) bylo starších čtyřiceti let, 21 z nich bylo horníků. Co do četnosti, nejtypičtějším příkladem rusínského krajana, který prošel odvodem, ale faktickou službu nenastoupil, byl horník staršího věku, reklamovaný zaměstnavatelem pro další práci v dole.

Předložené závěry je možné srovnat s údaji o československé krajské komunitě ve Francii jako celku, respektive představují dílčí sondu, na které je možné doložit některé zajímavé rozdíly v rámci vnitřního členění této komunity.⁵³

Rok 1940

Na počátku třetí dekády prosince 1939 skončila hlavní fáze mobilizačních odvodů. Vybrané odvodní komise působily i nadále, výraznějších výsledků ale dosahovala především komise v Marseille, která přejímala uprchlíky z okupované vlasti, dorazivší po dlouhé pouti do tamního přístavu.

V průběhu celého roku 1940 odvodem ve Francii nově prošlo pouze 37 „Rusínů“. Tři čtvrtiny z nich, konkrétně 27 osob, přijelo „z domova“, tedy evakuačními trasami z území republiky, v naprosté většině přes marseillský přístav.⁵⁴ Z řad krajské komunity ve Francii se hlásilo pouze deset mužů, kteří z různých důvodů neprošli mobilizací v prosinci předchozího roku. „Výtěžnost“ odvodů byla nyní naopak velmi vysoká – z krajské obce byli u odvodu všichni shledáni „schopnými“, a k službě z nich nebyl povolán pouze jediný (ročník narození 1897), z „exulantů“ pak dva neprošli zdravotní prohlídkou – mezi nimi zmíněný Pavel Cibere, klasifikovaný v dubnu 1940 jako „neschopen“. Oproti výše sledované skupině krajanů, odvedených v roce 1939, vyhlížela podstatně lépe než i věková struktura: až 15 mužů bylo v ideálním vojenském věku do 25 let a pouze šest bylo naopak starších než 35 let. K přírůstkům

⁵³ Jak uvádí Stanislav Brouček, největší koncentrace čs. kolonie jako celku byla v okolí Paříže a v departamentech u severních hranic s Belgií a Německem. V těchto oblastech se měly nacházet dvě třetiny osob z ČSR. Zcela jinak vyznívá i profesní struktura: v roce 1931 mělo 15 134 osob pracovat v průmyslových oborech, 6 910 v zemědělství a jen 4 103 v hornictví. Brouček, S.: *Češi ve Francii*, s. 143. Mezi lety 1931 a 1939 došlo v situaci krajské komunity k mnoha změnám (mj. v době krize probíhala i početná reemigrace), zde představené základní poměry se ale pravděpodobně zásadním způsobem nezměnily.

⁵⁴ Jeden muž dorazil do Marseille 31. ledna 1940 v rámci druhého transportu dobrovolníků z Palestiny, další 13. května 1940 v rámci druhého transportu bývalých příslušníků Českého a slovenského legionu v Polsku, jenž byl od září 1939 internován v Sovětském svazu. Databáze.

v roce 1940 je nutné připočítat ještě jednoho Rusína, který byl odveden v Londýně a do Agde dorazil spolu s transportem dalších dobrovolníků z Británie v noci z 12. na 13. května 1940.

Srovnání: rodáci z Podkarpatské Rusi

Z celkem 270 „Rusínů“, kteří prošli odvodními středisky ve Francii, jich nakonec v čs. jednotkách od září 1939 do června 1940 sloužilo jen 120 (a jeden další, již zmíněný voják z Británie). V rámci 11 405 vojáků čs. vojska tak představovali prakticky zanedbatelné jedno procento celkového stavu. Vzhledem k zaměření celého tematického čísla *Paginae Historiae* je ovšem třeba předložit i jinou perspektivu. Obyvatelstvo Podkarpatské Rusi mělo multietnický charakter, a kromě „Rusínů“ zde v meziválečné době žila celá řada dalších národností a skupin. Mnozí z nich se také zapojili do československého zahraničního odboje. Odvodními komisemi ve Francii prošlo celkem 614 mužů, kteří se narodili na území Podkarpatské Rusi. Představují poněkud jinou skupinu, než výše sledovaní „Rusíni“, právě vzhledem k teritoriálnímu aspektu jsou ovšem obě skupiny vhodným objektem k vzájemnému srovnání. Bezpochyby zajímavé a užitečné je určení vzájemného průniku obou skupin, ale také hledání jejich společných a naopak odlišných charakteristik. S cílem neutupit čtenářovu pozornost příliš detailním rozbohem, omezím se v této části na mnohem stručnější přehled, jenž může být lehce porovnán s výše uvedenými poznatky.⁵⁵

Tabulka 3

Rodáci z Podkarpatské Rusi, kteří prošli odvodním (prezentačním) řízením u čs. vojska ve Francii v letech 1939–1940

vidovaná mateřská řeč	počet	z toho židovské konfese	z toho sloužilo	z toho židovské konfese
česká	48	40	43	38
slovenská	82*	16	47	13
rusín., rus., ukr.	246	50	110	38
maďarská	129	92	68	57
německá	30	30	20	20
židovská	60	58	50	49
rumunská	10	1	6	0
francouzská	6	5	5	5

⁵⁵ Následující tabulka je vytvořena na základě údajů, excerpovaných z Databáze.

evidovaná mateřská řeč	počet	z toho židovské konfese	z toho sloužilo	z toho židovské konfese
holandská	1	1	1	1
jugoslávská	1	0	1	0
polská	1	1	0	0
celkem	614	294	351** (57,2 %)	221 (75,2 %)

* 18 „Slováků“ udávalo řecko-katolickou konfesi, přičemž u řady z nich se podle jména i dalších ukazatelů dá více či méně usuzovat, že se „ve skutečnosti“ jednalo o Rusíny.

** Celkem 14 mužů mělo uvedeno dvě mateřské řeči, jeden si v průběhu další vojenské služby nechal změnit údaj o konfesi (z „židovská“ na „bez vyznání“)

Kromě uvedených osob je opět nutné připočítat M. Majeroviče, jenž byl odveden v Británii a do Francie dorazil dne 12. května 1940.

Jak z tabulky vyplývá, zmíněný průnik obou sledovaných skupin činil 246 osob – jen 40 % mužů z Podkarpatské Rusi tedy deklarovalo rusínskou (nebo ukrajinskou či ruskou) mateřskou řeč. Kromě „Rusínů“ lze zdánlivě pozorovat velikou národnostní diverzitu, když podle kategorie mateřské řeči jsou na druhém místě co do početnosti „Maďaři“, a teprve po nich „Slováci“ a na pátém místě „Češi“. Údaje z kategorie mateřské řeči (v dobovém kontextu – a leckdy dodnes – často mylně považované za ukazatel národnosti) by mohly vést k závěru, že do zahraničního vojenského odboje se ve velkém počtu hlásili příslušníci všech národností meziválečné republiky, včetně neslovanských, a následně k formulování různých tezí, které se na základě této premisy nabízejí. Právě díky možnostem elektronického zpracování osobních údajů je ovšem možné podat jasné vysvětlení: prakticky všichni, kteří jako mateřštinu uvedli neslovanské jazyky, byli židovského původu. V některých případech („Němci“) se k židovské konfesi hlásilo plných 100 % osob, v jiných šlo o rozhodující většinu. Detailní zkoumání navíc prokázalo, že i ostatní muži z těchto skupin byli (snad až na příslovečné výjimky) židovského původu.⁵⁶ Charakteristický je i masivní výskyt deklarace židovské konfese u „Čechů“. Zcela zvláštní kapitolou jsou v této souvislosti muži, udávající francouzskou a „holandskou“ mateřštinu: šlo o mladíky (ročníky narození 1920, resp. 1921), kteří vyrostli v daných zemích. Celkově lze sumarizovat, že ze všech sledovaných rodáků z Podkarpatské Rusi přibližně polovina byla židovského původu – jen poměr těch, kteří měli přímo zaznamenanou židovskou konfesi vůči celku činil 294 : 614. Ze zbývajících poloviny ale 196 osob patřilo mezi „Rusíny“. Osob, které neměly ani židovský

⁵⁶ Ze 131 osob udávajících maďarskou mateřskou řeč, nastoupilo službu v jednotkách celkem 68 mužů. Z nich 57 deklarovalo židovskou konfesi. Ze zbylých 11 lze podle různých znaků (jméno, rodinné vazby apod.) bezpečně identifikovat pět osob židovského původu.

původ, ani nepatřily mezi „Rusíny“, byla přibližně jen stovka, tedy pouhá šestina celkového počtu.⁵⁷

S ohledem na velikou frekvenci hornického povolání u „Rusínů“ lze srovnat podobný údaj u všech obyvatel z Podkarpatské Rusi: z 614 bylo 142 horníků (23 %). Z nich ovšem 106 patřilo mezi „Rusíny“ – jestliže z 614 osob bylo „nerusínských“ obyvatel 368, pak mezi nimi bylo jen 36 horníků (pouhá desetina, tedy pětkrát méně, než mezi „Rusíny“).

Z celkem 614 mužů z Podkarpatské Rusi, kteří prošli odvodním řízením, fakticky nastoupilo službu 351 osob (57, 2 % – „výťažnost“ odvodů tedy byla větší, než v případě skupiny „Rusínů“, a současně i mírně vyšší než průměr celého vojska). Na první pohled nápadný je rozdíl poměru zastoupení židovských vojáků: zatímco mezi všemi, kteří se ocitli u odvodu, činil jejich podíl asi polovinu, u skutečně sloužících stouplu jejich zastoupení na plné dvě třetiny (221 : 351).

Obě vybrané skupiny („Rusíni“ a „rodáci z Podkarpatské Rusi“) lze porovnávat podle mnoha kritérií, stačí ale, soustředit se na ty nejpodstatnější. Mezi rodáky z Podkarpatské Rusi představovali „Rusíni“ jen necelou polovinu – jak u všech, kteří se dostavili k odvodu, tak i u těch, kteří skutečně oblékli stejnokroj. Jde o důležitý poznatek, neboť u čs. jednotek na východní frontě byla situace zcela jiná. Například 1. čs. samostatný polní prapor měl při nástupu na frontu u Sokolova ve svém stavu (celkem 969 vojáků) až čtvrtinu „Rusínů“ (252 osob).⁵⁸ Rodáků z Podkarpatské Rusi byl ale takřka shodný počet (269), přičemž pouze 37 z nich uvádělo jinou mateřskou řeč než rusínskou (resp. ukrajinskou, podkarpatoruskou, ruskou). Vojáků, narozených na Podkarpatské Rusi, kteří se hlásili k jiné než „rusínské“ (ukrajinské, podkarpatoruské, resp. ruské) mateřské řeči, bylo tedy v jednotkách ve Francii (a později v Británii a na Blízkém východě) nesrovnatelně více než v jednotkách na východní frontě. V obou případech se ovšem v drtivé většině jednalo o židy.

Boje, evakuace, návraty

„Rusíni“ byli po prezentaci zařazeni k různým částem čs. vojska ve Francii. Ponejvíce sloužili u pěchoty, a v rámci tzv. divizní pěchoty se mnozí z nich zúčastnili tragického bojového nasazení na hroučící se francouzsko-německé frontě. Po francouzské kapitulaci se cesty vojáků rozdělily: část se rozhodla pokračovat dále v boji a evakovala s ostatními dobrovolníky na britské ostrovy,

⁵⁷ Z této stovky největší část udávala slovenskou mateřskou řeč (44 osob) a maďarskou (36). Z analýzy různých údajů se dá odhadnout, že mezi „Slováky“ byl větší počet Rusínů, kteří z řady důvodů deklarovali slovenštinu, u „Maďarů“ lze zase nalézt větší počet osob židovského původu.

⁵⁸ Vypočítáno na základě Brož, Miroslav: Miroslav: Hrdinové od Sokolova. 1. čs. samostatný polní prapor. Praha 2006 a údajů, převedených z této práce do Databáze.

část zůstala ve Francii. Nepřekvapí, že pomyslná dělička čára takřka kopírovala „odbojovou historii“. Podle oficiálních materiálů z 32 „Rusínů“, kteří do odboje přišli „z domova“, tedy z okupované vlasti, jich evakovalo plných 27, zatímco ze stovky „krajanů“ pouhých osm.⁵⁹ Ti z krajanů, kteří měli ve Francii své rodiny, se nechali vést pochopitelnými obavami o osud bližních, velká část ostatních krajanů v předchozích letech svázala své životy s hostitelskou zemí natolik, že jim byla bližší, než nejistý osud exulantů bojujících za ideál obnovy samostatné republiky. Zde je ovšem třeba zdůraznit, že rusínští krajané se zapojili do francouzského hnutí odporu a někteří se stali příslušníky partyzánských oddílů. Po spojenecké invazi do Normandie a osvobození většiny Francie byly na osvobozených územích vyhlášeny dobrovolné odvody Čechoslováků, z celé řady důvodů ale výsledky byly nesrovnatelně slabší než v letech 1939 a 1940. Před odvodní komise se dostavilo jen několik desítek „Rusínů“. Lze mezi nimi nalézt některé, které v letech 1939 a 1940 reklamovaly francouzské orgány pro potřeby válečného hospodářství, dále bývalé příslušníky 1. čs. divize, kteří v červnu 1940 zůstali u svých rodin, a také jejich syny, kteří během války dorostli odvodnímu věku. Po odvodu byli všichni postupně přesunuti do výcvikových středisek v Británii, kde prošli prezentací.⁶⁰

Ztráty a úbytky

V důsledku rychlého zhroutilí Francie nebylo možné provést důkladnou evidenci osudů všech čs. vojáků, a je proto takřka nemožné, spolehlivě vyčíslit ztráty. Několik tisíc příslušníků 1. čs. divize zůstalo nezvěstných či pohřešovaných. Největší část se bezpochyby vrátila k rodinám, zjistit přesné počty padlých a zahynulých je však úkolem, který zůstává do budoucna. Z torzovitých

⁵⁹ VÚA – VHA Praha, f. VB – NT, inv. č. 164, kart. 50, Číselný přehled čs. zahraniční armády za roky 1939–1940. Sestavení dle zemí. Statistika národnosti.

⁶⁰ Podařilo se doložit tři „Rusíny“, kteří prošli odvodem již v letech 1939–1945, ale jako horníci byli tehdy reklamováni francouzskými orgány, a 23 nově odvedených. Dvanáct přijelo do Británie již v lednu 1945, ostatní později. Databáze. Někteří z nich i přes svůj pozdní nástup stihli zažít v československé uniformě tvrdost bojů. Mechanik Vasil Lemak (T-3824, Dulovo, o. Táčovo) odjel v lednu 1937 za prací do Belgie. V letech 1939/40 se do čs. vojska nepřihlásil. V závěru války bojoval v řadách francouzských partyzánů a 26. října 1944 si podal přihlášku do čs. armády. K náhradnímu tělesu v Británii se sice dostal až 5. ledna 1945, přesto prošel urychleným výcvikem a s nově postavenou 3. motorizovanou rotou byl 29. ledna 1945 odeslán k Dunkerque, kde byl ještě 15. dubna během svého prvního boje raněn a na tři dny se dostal do německého zajetí. VÚA – VHA Praha, sb. 24, Lemak Vasil; Databáze; VÚA – VHA Praha, f. Motorizovaný prapor – Velká Británie, inv. č. 203, sign. 4, kart. 40, Válečný deník 3. motoroty, s. 12–19. Dalším byl např. Vasil Kuruc (J-17, Kolčino, o. Mukačevo), jenž byl z čs. vojska ve Francii vyloučen a odsouzen za podvratnou komunistickou činnost. Dne 13. prosince 1944 podal přihlášku, lodním transportem se dostal do Británie. V rámci zmíněné 3. motorizované roty se pak do Francie vrátil, konkrétně k Dunkerque, kde rota zapojila se do závěrečných bojů. VÚA – VHA Praha, sb. 24, Kuruc Vasil; Databáze; VÚA – VHA Praha, f. Motorizovaný prapor – Velká Británie, inv. č. 203, sign. 4, kart. 40, Válečný deník 3. motoroty, s. 12–19.

údajů lze doložit, že několik „Rusínů“ bylo během bojů pohřešováno. Nejméně osm jich padlo do zajetí, z nichž někteří se dočkali osvobození až na samém konci války. Skutečně kuriózní osud měl Vasil Kapuš (H-666) z Dulova u Ťačova, jenž byl v červnu 1940 raněn u Gien, ale unikl zajetí a dostal se do jižní Francie, kde ho francouzská vojenská správa demobilizovala. V srpnu 1943 ho Němci odeslali na práci do Bordeaux. V červnu 1944, po spojenecké invazi, byl jako (teoreticky) maďarský občan zařazen do improvizované jednotky určené ke střežení mostů a ozbrojen. V prvních dnech září 1944 padl do spojeneckého zajetí, přihlásil se jako Čechoslovák a byl odeslán do Británie, kde 14. října opět oblékl československou uniformu a po kratším výcviku dorazil v únoru následujícího roku k Čs. samostatné obrněné brigádě, obléhající Dunkerque.⁶¹ Z „opačného konce“ je možné zmínit jiného z krajanů (P. Cz.), jenž po mobilizaci nastoupil v lednu 1940 službu, ale nahlásil, že je držitelem maďarského pasu a nemá zájem setrvat v čs. armádě. Nezbyvalo, než dotyčného propustit a 20. března 1940 předat francouzským úřadům.⁶²

Několik „Rusínů“ a dalších podkarpatoruských rodáků prokazatelně přišlo během války o život. Samuel Eisenberg (C-118) z Berehova se již druhý den bojového nasazení divizní pečoty, 14. června 1940, stal nevěstným během ústupu do Montereau-Fault-Yonne. Přesné okolnosti jeho smrti nejsou autorovi známy, dnes je však pohřben na československém hřbitově La Targette. Jako francouzský partyzán 21. června 1944 u Montpellier padl bývalý voják 7. baterie 1. čs. dělostřeleckého pluku Aron Friedmann (D-20) z Kušnice u Iršavy. Dva rodáci, Ladislav Terray (F-2898) z Užhorodu a Leopold Katz (F-3056) z Holubinného u Svalavy, padli v čs. uniformě v říjnu 1944 u Dunkerque.⁶³ Nejpočetnější skupinu zahynulých ale představují oběti nacistické rasové perzekuce. Nejméně šest bývalých vojáků 1. čs. divize židovského původu Němci buď zastřelili přímo ve Francii, nebo (častěji) odvěkli do Německa – u některých je jisté, že byli zavražděni v Osvětimi, u jiných bližší zprávy chybí.⁶⁴

Ostatní

V rámci celkového přehledu není možné opomenout „Rusíny“ (především krajanů), kteří se zúčastnili bojů v jiné, než československé uniformě. Ti z krajanů, kteří uspěli v procesu tzv. naturalizace a získali francouzské občanství, byli

⁶¹ VÚA – VHA Praha, sb. 24, Kapuš Vasil.

⁶² Tamtéž, Cz. P.

⁶³ Jejich osudy viz Maršálek, Zdenko – Hofman, Petr: Dunkerque 1944–1945. Ztráty Československé samostatné obrněné brigády během operačního nasazení ve Francii. Praha 2011, s. 294–295 a 526–527.

⁶⁴ David Gross (J-156, Mukačevo), Bernard Grossman/Chaim Beer Bergman (C-1398, Bohdan, o. Rachov), Evžen Friedman (J-1829, Sevluš), Jakub Ickovič (A-4932, Selo Slatina, o. Rachov), Josef Schönbrun (A-4932, Berehovo), Herman Švéd (A-1423, Černý Ardov, o. Sevluš).

povinování službou ve francouzské armádě. Někteří krajané se také přihlásili do Cizinecké legie. Zajímavý osud měl Michal Karabiňák (T-266) z Rachova, který 4. května 1940 nastoupil do polské armády ve Francii a sloužil v Samostatné brigádě Podhalských střelců (*Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich*), s níž v květnu a červnu 1940 bojoval za polárním kruhem u Narviku. Po porážce Norska a evakuaci spojeneckého expedičního sboru se zbytky brigády přes Francii dostaly na britskou půdu, kde Michal Karabiňák v červnu 1941 přestoupil do čs. armády.⁶⁵

Osobnosti

Mezi nejvýznamnějšími osobnostmi z řad vojáků, kteří prošli odvodem ve Francii a udávali rusínskou národnost, je nutné zmínit především profesora obchodní akademie Alexandra Krause (D-30, Buštino, o. Ťačovo), jenž nastoupil do vojska ve Francii v listopadu 1939 jako nováček. Posléze byl vybrán za vojenského duchovního pro vojáky židovského vyznání a „na dobu války“ dostal propůjčenu hodnost podporučíka duchovní služby. Evakuoval do Británie, kde poté sloužil až do konce války.⁶⁶ Až do příchodu vojenského duchovního Hanuše Rebenwurzela z Blízkého východu byl Alexandr Kraus jediným židovským duchovním u československých jednotek v Británii.

Medik Mojžíš Majerovič (S-506) z Křivé u Ťačova, podporučík československé armády v záloze, opustil území ČSR již 11. ledna 1939 a zamířil do Británie. V červenci téhož roku, tedy ještě dlouho před vypuknutím války, se u orgánů vznikající exilové reprezentace dal k dispozici pro vojenskou službu. Počátkem března prošel v Londýně odvodem a vzápětí byl zařazen do tvořícího se transportu, s nímž odjel do Francie. Po krátké službě u 2. pěšího pluku byl přemístěn k Náhradnímu tělesu, s nímž evakuoval zpět do Británie. Jako velitel 1. čtyř protitankových kanonů ráže 57 mm Motorizovaného praporu Čs. samostatné obrněné brigády se zúčastnil bojů u Dunkerque.⁶⁷ Z vojáků jiné než rusínské mateřštiny si světovou proslulost vydobyl Abraham Leib Hoch (F-3468) ze Slatinských Dolů u Rachova, který se pod změněným jménem

⁶⁵ VÚA – VHA Praha, sb. 24, Karabiňák Michal.

⁶⁶ Kulka, Erich: Židé v československém vojsku na Západě. Praha 1992, s. 46–47; Pejs, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. armádě ve Francii (1939–1940). *Vojenská história*, 2000, č. 1, s. 41–51; Týž: Vojenští duchovní v čs. samostatné obrněné brigádě ve Velké Británii (1943–1945). *Vojenská história* 4, 2005, s. 30–43; nejpodrobněji Stříbrný, Jan: Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku na Západě v letech 1939–1945. Příběh Alexandra Krause a JUDr. Hanuše Rebenwurzela-Rezka. In: Krejčová, Helena – Svobodová, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*. Praha 1998, s. 162–220.

⁶⁷ Jeho kolegou, velitelem 2. čtyř, byl syn generála Lva Prchalý Ladislav. Procházka, Ivan: *Dunkerque. Válečný deník Československé samostatné obrněné brigády (říjen 1944 – květen 1945)*. Praha 2006, s. 116.

Robert Maxwell stal předním světovým tiskovým magnátem.⁶⁸ Z pohledu historie československého odboje je také třeba zmínit Ludvíka Haninu (K-239), narozeného v české rodině v Užhorodu, který byl příslušníkem výsadkové skupiny *Glucinium*.⁶⁹

Závěr

Představené údaje a jejich rozbor mají především dokumentovat jednu z mnoha kapitol, souvisejících s historií Rusínů a Ukrajinců v rámci meziválečné Československé republiky, jakož i dalších obyvatel Podkarpatské Rusi a tamních rodáků. Jejich zapojení do československých vojenských jednotek ve Francii v letech 1939–1945 je zajisté jen drobným střípkem této historie, přesto – snad – zajímavým, mj. vzhledem k provázanosti se zdánlivě tak odtažitou otázkou, jakou je problematika československé krajanské obce ve Francii. Druhým cílem příspěvku je právě přispět k výzkumu tohoto fenoménu, kde – jako případová studie – může poskytnout jistý náhled do vnitřního členění krajanské komunity a některých odlišností různých jejích částí ve srovnání s celkovými údaji.

Příspěvek má ještě třetí cíl: poukázat na problémy evidence a interpretace údajů o národnostní příslušnosti jednotlivých osob a celých skupin. Zvláště výše uvedený příklad Mojžíše Majeroviče je ukázkou typických problémů, spojených s vyhodnocováním těchto údajů. Mojžíš Majerovič zprvu nahlásil ukrajinskou mateřskou řeč, kterou následně nechal opravit na rusínskou. V osobních materiálech vojenské správy měl zaznamenáno židovské vyznání, ovšem také tento údaj v dubnu 1941 nechal změnit, když deklaroval konfesi evangelickou. V rámci souhrnných statistických sčítání tak v průběhu času figuroval v různých konfesijních a „národnostních“ kategoriích, přestože se stále jednalo o tutéž osobu. Subjektivní rozhodnutí jedince, provedené z důvodu změny sebeidentifikačních preferencí či z pragmatických pohnutek, tak mělo zásadní vliv na výsledky, vycházející z kategorizace, založené na (jak je vidět, pouze formálně) objektivních kritériích. Údaje, získané z osobní evidence vojáků, proto nelze přeceňovat a brát za zcela relevantní. S vědomím těchto (a dalších) limitů je ale možné poukázat na velké možnosti, které i představený nejjednodušší způsob zpracování a rozboru statistických údajů nabízí.

⁶⁸ K osobě Roberta Maxwella viz např. Jaffa, Sam: *Maxwell Stories*. London 1992. Česky např. Brož, Ivan: *Čechoslovák Maxwell: O pozoruhodném životě, nekonečných ambicích a záhadném konci tiskového magnáta a našeho krajana Ludvíka Hocha*. Praha 1995.

⁶⁹ Z bohaté literatury k historii operace *Glucinium* a k paravýsadkům do protektorátu např. Reichl, Martin: *Cesty osudu*. Cheb 2004.

Tabulka 4

Početní vývoj čs. vojska ve Francii v letech 1939–1940 podle oficiálních údajů (redukováno s ohledem na srovnání celkového počtu a počtu vojáků s evidovanou rusínskou mateřskou řečí)⁷⁰

rekrutační zdroj	z českých zemí		ze Slovenska a Podk. Rusi		z říše francouzské a z Belgie		z říše britské		celkem	
	celkem	z toho „Rusínů“	celkem	z toho „Rusínů“	celkem	z toho „Rusínů“	celkem	z toho „Rusínů“	celkem	z toho „Rusínů“
září 1939	443	?*	95	8	74	1	3	0	615	9
říjen 1939	279	?	59	3	1294	16	5	0	1637	19
listopad 1939	207	?	48	2	665	10	256	4	1176	16
prosinec 1939	93	?	16	0	401	4	7	0	517	4
leden 1940	222	?	45	2	3872	49	78	0	4217	51
únor 1940	186	?	17	0	359	5	4	0	566	5
březen 1940	422	?	65	2	311	2	2	0	800	4
duben 1940	351	?	103	3	165	4	14	0	633	7
květen 1940	298	?	83	7	401	8	124	1	906	16
červen 1940	143	?	61	5	131	1	3	0	338	6
celkem	2644	?	592	32	7673	100	496	5	11405	137

* V originální tabulce jsou rubriky jednotlivých zemí ČSR vnitřně členěny podle nejčastějšího výskytu „národností“ v té které zemi, a méně četné jsou započítány v jedné společné podrubrice. V rubrice „z českých zemí“ (v originální tabulce „z Čech, Moravy – Sl.“) jsou proto pouze podrubriky „Čechů“, „Němců“ a „jiné národnosti“. Nelze tak z tabulky zjistit počet vojáků „rusínských národností“ z českých zemí (jistě však šlo jen o jednotlivce).

Ruthenians in Czechoslovak military units in France 1939–1940

The Ruthenians and other inhabitants of Carpathian Ruthenia joined the Czechoslovak military resistance-in-exile in the course of WWII and many of them enlisted in Czechoslovak military units organised in various countries. While their number in units on Eastern front was high and important, on the Western front they represented only a minor part of the personnel. Their portion from total number of 11 000 soldiers of the 1st Czechoslovak Division in France, formed in 1939–1940, was slightly over one per cent. Indeed, this group

⁷⁰ Podle VÚA – VHA Praha, f. NT – VB, inv. č. 164, kart. 50, Číselný přehled čs. zahraniční armády za roky 1939–1940. Seřazení dle zemí. Statistika národností.

of Ruthenians, who enlisted to Czechoslovak forces in France, was chosen as a model group for this study.

The study is methodologically based on quantitative approaches in history and it presents their possibilities on an actual example. The introduction focuses on often omitted issues of national identification, definition of respective criteria and their identification in Czechoslovakia and in Czechoslovak army-in-exile and their re-interpretation. Due to electronic evidence of Czechoslovak military forces members it is possible to analyse social, professional, age, health and other aspects of the selected group, as well as its inter-connections and its confessional and national context. To the most important findings belong a distinctive professional composition of the Ruthenian community in France, its age structure reflecting history of inter-war emigration and consequences of French regulation in war industry. The study clearly illustrates the significance of following national and confessional traits (especially in question of proportion of soldiers with Jewish origin). A comparison with a group of other natives from Carpathian Ruthenia is included.

The results provide an interesting supplement to research on emigration of Czechoslovak Ruthenians to France and on Czechoslovak community in France in general.

Die Ruthener in tschechoslowakischen Militärtruppen in Frankreich 1939–1940

Die Ruthener und weitere Bewohner von Karpato-Ukraine wurden im Laufe des Zweiten Weltkriegs in tschechoslowakischen Widerstand eingegliedert, viele von denen sind auch in tschechoslowakische Militärtruppen eingetreten, die in verschiedenen Territorien organisiert wurden. Während in Truppen an der Ostfront handelte sich um zahlreiche und sehr bedeutende Vertretung von denen, im Westen stellten nur eine Minorität im Personalzustand der Truppen. In Frankreich, wo in den Jahren 1939–1940 tschechoslowakische Division mit etwa 11 000 Soldaten gebildet wurde, war ihr Anteil nur wenig über 1% von Gesamtzahl. Der Verfasser hat die Gruppe, die in Frankreich in tschechoslowakisches Heer eingetreten ist, als ein Modelbeispiel für diese Studie ausgewählt.

Diese Studie geht methodologisch von den quantitativen geschichtlichen Methoden aus und am konkreten Beispiel zeigt ihre Möglichkeiten. Einleitung der Studie macht auf oft vernachlässigte Fragen der Nationalidentifizierung, Definition bestimmter Kriterien und ihre Identifizierung in Tschechoslowakei und in tschechoslowakischer Armee in Ausland sowie die zurückwirkende Interpretationen aufmerksam. Dank der elektronischen Verarbeitung der Databasis der Mitglieder der tschechoslowakischen Truppen kann man Sozial-, Berufs-, Alters-, Gesundheits- und weitere Aspekte der ausgewählten Gruppe, sowie ihre

Interdependenz und die Zusammenhänge mit konfessionellen und Nationalaspekten nachforschen. Zu bedeutendsten Erkenntnissen gehört ausdrucksvolle berufliche Struktur der ruthenischen Kommunität, ihre Altersstruktur, die Geschichte der Emmigration in Zwischenkriegszeit und auch die Folgen von französischen Kriegswirtschaftsordnungen widerspiegelte. Studie dokumentiert auch klar Bedeutung von zeitgenössischen Beobachtung der National- und Konfessionalcharakteristiken (vor allem in Frage der Vertretung von jüdischer Bevölkerung). Auch die Vergleichung mit Gruppe anderer Landleute aus Karpato-Ukraine wurde eingegliedert.

Die Ergebnisse bieten eine interessante Ergänzung zur Forschung der Problematik der Emmigration der tschechoslowakischen Ruthener nach Frankreich und der tschechoslowakischen Landeskommunität in Frankreich allgemein.